

АНОТАЦІЯ

Демчук Ольга Анатоліївна. Імагопоетика творчості Василя Махна. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 – Філологія (освітньо-наукова програма – Філологія), галузь знань 03 – Гуманітарні науки. – Національний університет «Острозька академія». Міністерство освіти і науки України, Острог, 2024.

У дисертації здійснено комплексний аналіз особливостей імагологічного мислення сучасного українського письменника Василя Махна та специфіки імагопоетики його текстів, написаних у різних жанрах (лірика, художня проза, есеїстика). Творчість письменника, що відзначається поєднанням локальної та глобальної оптики, засвідчує наявність у його художньому просторі дихотомії світобачення. У роботі запропоновано трактування авторської концепції національної ідентичності, зокрема в інокультурному середовищі, схарактеризовано особливості моделювання полікультурних фронтірних зон у діахронному і синхронному аспектах, увиразнено опозиційну парадигму імагології *своє–чуже* з врахуванням низки імагопозицій, представлених у текстах автора.

Ракурс студіювання творчості Василя Махна спричинив обрання провідним методом дисертації імагологічний аналіз, ефективність якого продемонстровано під час інтепретації індивідуально-авторської картини світу. Залучено також культурно-історичний, порівняльно-типологічний, геопоетичний, контекстуальний, інтертекстуальний, філософсько-антропологічний, міфокритичний та інші підходи задля системного аналізу образів *свого* й *чужого* в текстах Василя Махна, характеристики специфіки їхнього функціювання й засобів авторського імаготворення, дослідження питань ідентичності й безґрунтянства.

Наукова новизна дисертації полягає насамперед в тому, що вперше у вітчизняному літературознавстві об'єктом вивчення став значний за обсягом різножанровий доробок одного з лідерів новаторських шукань в сучасній українській літературі Василя Махна. Також у роботі вперше висвітлено творчість

письменника як цілісну імагологічну парадигму. Основний акцент зроблено на окресленні ідентичнісних вимірів екзистенційних питань, що постають перед сучасником-емігрантом, авторській візії зони погранич, класифікації багатства авто- і гетерообразів у текстах письменника, розвінчанні стереотипів.

Концепція роботи передбачає осмислення специфіки відтворення етнообразів у межах поезії, прози та есеїстики. Жанрова палітра письменника зумовила структуру роботи. *Перший розділ* дисертації сфокусовано на явищі імагопоетики як пріоритетному об'єкті досліджень сучасного літературознавства. У розділі окреслено становлення, розвиток, функцію й значення літературної імагології, теоретичні засади імагопоетики. Зосереджено увагу на актуальності імагологічних студій у сучасному глобалізованому світі, схарактеризовано специфіку власне літературної імагології, ключовими елементами якої є імагопоетика, імагопозиція, імагоперцепція, імагемосемантика. У цьому ж розділі визначено сутність основних понять імагологічного дискурсу, як-от: *імагема* (найменша семантична одиниця національного образу), *декораційне імаго* (авторське обрамлення етнообразу), *геокультурне імаго* (набір фактичних характеристик національних іміджів). Наголошено, що система образів у імагопоетиці виходить за межі дихотомічної структури *своє–чуже*, позаяк доповнена тревел-дискурсом, спектр модусів якого формують імагопозиції туриста, фланера, волоцюги, гравця, мігранта тощо.

У межах першого розділу також з'ясовано зв'язок питань етноідентичності й імагопоетики в контексті сучасного літературознавства. Засвідчено вагому роль національної приналежності в диференціації іміджів *свого* й *чужого* та рецепції етнообразів, оскільки від неї залежатимуть варіації перцепції гетеро- й автоіміджів. Здійснено огляд науково-критичних праць останніх десятиліть, присвячених аналізу творчості Василя Махна у світлі імагопоетики, доведено зростання уваги до самотнього світу його текстів.

У *другому розділі* досліджено поетику іміджів *свого* й *чужого* в поетичних текстах Василя Махна. До аналізу залучено збірки «Cornelia Street Cafe: Нові та вибрані вірші» (2007), «Ровер: вибрані вірші та есеї 2011–2014» (2015),

«Єрусалимські вірші / Jerusalem Poems» (2016), «Паперовий міст» (2017), «Поет, океан і риба: вибрані вірші (1993–2018)» (2018), «Одновітрильний дім» (2021), окремі поезії з інших поетичних збірок Василя Махна. Обґрунтовано дослідницьку позицію щодо дискусійного питання про етноідентичність автора, яка викликає суперечки поміж співвітчизників через переїзд письменника з України до США 2000 року. У розділі наведено аргументи на користь української ідентичності автора, зважаючи на самопрезентацію самого письменника, мову, якою він створює свої тексти, невідривність від українського культурного й соціального життя тощо. Відповідно українські національні образи визначено як автоімідж (самообраз), а текстове відтворення представників усіх інших націй – як гетероімідж. Структуровано систему гетерообразів у поезіях Василя Махна відповідно до його життєвого шляху й мандрівного досвіду, що охоплює різні континенти (Європа, Азія, Південна й Північна Америки). Доведено, що творення й перцепція іміджів *свого* й *чужого* набуває різних відтінків і характеристик залежно від авторських імагопозицій, основними з яких є *мігрантська* й *туристична*, або ж *мандрівна*. *Мігрантська* модель сприйняття національних образів, що є наслідком переїзду Василя Махна до Америки, найбільшу роль відіграє в створенні автоіміджу й гетерообразу американців. *Туристична* імагопозиція пов'язана насамперед із європейською топографією й просторами екзотичного Сходу. Наголошено, що окремим елементом імаготворення постають інтертекстуальні мотиви. На прикладі поетичних текстів Василя Махна виявлено, що їхньою прикметною рисою є трансформація геокультурного імаго в декораційне під час конструювання етнообразів.

У цьому ж розділі виокремлено рецепцію й творення образу ворога (росіян) в поезії автора, написаній за часів Євромайдану, російської окупації Криму, АТО, повномасштабного вторгнення країни-агресорки на територію України. Підтверджено, що декораційне імаго *ворожого* закономірно базоване на почуттях гніву й зневаги, викликаними знаковими історичними подіями ХХІ сторіччя.

Третій розділ дисертації присвячено специфіці функціонування авто- й гетероіміджів, виокремленні імагопоетичних модусів та інтерпретації проблеми

безгрунтянства як буттєвої основи в художній прозі Василя Махна, до якої належать збірка оповідань «Дім у Бейтінг Голлов» (2015) і роман «Вічний календар» (2019). На прикладі малої прози письменника проаналізовано мотиви екзистенційного бездомів'я, особливості відтворення іміджів *свого* й *чужого* під впливом комплексу безгрунтянства. Визначено, що причинами екзистенційної загубленості персонажів оповідань стають чинники географічні (зміна місця проживання, вимушена міграція), соціально-побутові (втрата зв'язку з рідними) й культурно-історичні (перерозподіл територій внаслідок воєн тощо).

У цьому ж розділі схарактеризовано виняткове значення етнокультурних погранич у художньому світі роману Василя Махна. У різних часових проміжках, на тлі яких розгортається сюжет твору, досліджено взаємодію й співіснування національних образів у фронтірних зонах, до яких належать насамперед топоси Бучач, Митниця, Чортків, Язловець. Розглянуто структуру гетеропростору Єрусалима, котрий став осередком паломництва й мультикультурності. Автор не ідеалізує взаємини різних етносів (вірменського, єврейського, польського, турецького, українського) у межах погранич, наголошуючи на конфліктах на тлі релігії, загарбницьких амбіціях тощо. Однак його роман містить численні ілюстрації міжетнічного порозуміння, добросусідства, стирання гострих протиріч між *своїм* і *чужим*.

Виокремлено основні мандрівні імагопозиції персонажів роману «Вічний календар», у світлі яких відбувається рецепція *чужого*: *лжемесіанську*, *комерційну*, *когнітивно-емоційну*, *мігрантську*, *паломницьку*; осмислено відмінності та своєрідність кожної з них, роль у змалюванні розмаїтих характерів героїв із подорожніми інтенціями.

У *четвертому* розділі розкрито основні вектори імагологічної концепції есеїстики Василя Махна, простежено візії авто- й гетерообразів у індивідуально-авторській картині світу есеїста, досліджено специфіку його трактування міжкультурної комунікації, рефлексій над проблематикою ідентичності. Доведено, що в есеїстиці автор розгортає сувій безпосередніх особистісних вражень, отриманих під час знайомства з культурами *чужого* й нескінченного пізнання

культури *свого*, вдається до конкретизації у поясненні своїх думок та емоцій, шукає влучне маркування, не цурається переосмислень. У текстах Василя Махна-есеїста окреслено іміджі грузинів, євреїв, індійців, колумбійців, монголів, сербів, нікарагуанців, румунів, естонців. Письменник концептуалізує гетеро- й автоіміджі, доповнюючи геокультурне імаго власними рефлексіями. Міжкультурна комунікація в текстах автора постає містком між *своїм* і пізнанням дійсності *чужого*. В есеїстиці Василя Махна вагоме місце належить мистецько-інтерпретаційній тематиці, міркуванням про національну ідентичність, унікальність характеристик етнонаціональних спільнот. Комплексно розглядаючи проблему етнічної приналежності, есеїст виокремлює визначальні фактори формування ідентичності, а саме: мову, дім дитинства, метафізичне відчуття домівки, пам'ять, історичне минуле, родинну історію, соціальні зв'язки, культурне середовище, національне коріння й самоідентичність.

У дисертації простежено функції просторових чинників у творенні іміджів *свого–чужого*, їхнє значення для самоідентифікаційних процесів у контексті міграційно-мандрівного дискурсу, синергії культур як феномену етнокультурних погранич. Саме фронтірні зони, утворені внаслідок різних культурно-історичних і суспільно-політичних процесів, у літературному доробку Василя Махна постають школою співжиття різних національних громад, практикумом осягання спільного й відмінного, поглиблення умінь чітко відмежовувати *своє* від *чужого*.

Доведено, що в прозі й есеїстиці, частково в поезії, просторові імагеми підсилюють як геокультурне, так і декораційне імаго. Простір не лише віддзеркалює внутрішній стан героїв, але й стосується проблем самоідентифікації, відображених у текстах, написаних в результаті розширення досвіду подорожей та адаптації в інокультурному локусі.

Зміна місця проживання, мандрівний спосіб життя сприяли розширенню горизонтів творчості Василя Махна, його системи гетерообразів. Однак імідж глобального письменника не вплинув на його ментальний зв'язок з Україною, він залишається засадничим для індивідуально-авторської картини світу.

Матеріали дисертації можуть бути використані під час підготовки й розробки навчальних курсів, що стосуються імагології й тенденцій сучасної української літератури, написання курсових та кваліфікаційних робіт, наукових праць, дотичних до питань імагопоетики. Її результати сприятимуть розширенню уявлень про творчий портрет Василя Махна.

Ключові слова: автобіографізм, війна, еміграція, етнокультурний, ідентичність, імагологія, імагопозиція, імідж, інакшість, національний світогляд, пам'ять, *своє–чуже*, спогад, травелог, фронтір.

SUMMARY

Olha Demchuk. Imagopoetics of Vasyl Makhno's Literary Works. – Manuscript of qualifying research paper.

Dissertation for attaining the Doctor of Philosophy degree in the specialty 035 – Philology (educational and scientific program – Philology), field of knowledge 03 – The Humanities. The National University of Ostroh Academy. Ministry of Education and Science of Ukraine, Ostroh, 2024.

The dissertation comprehensively analyzes the imagological thinking of the contemporary Ukrainian writer Vasyl Makhno, as well as the specific characteristics of imagopoetics found within the writer's texts across various genres, including poetry, artistic prose, and essays. Makhno's texts, characterized by a combination of local and global optics, testify to the presence of a worldview dichotomy in his artistic space. The research offers an interpretation of the author's concept of national identity, in particular in a foreign cultural environment, characterizes the peculiarities of shaping multicultural frontier zones in diachronic and synchronic aspects, emphasizes the oppositional imagological paradigm of *own–other*, taking into account a number of imagopositions presented in the author's texts.

The focus on studying Vasyl Makhno's works led to the adoption of imagological analysis as the primary method for this dissertation. The effectiveness of this approach was demonstrated through the interpretation of Makhno's unique worldview. Additionally, cultural-historical, comparative-typological, geopoetic, contextual, intertextual, philosophical-anthropological, mythocritical, and other approaches have been employed for a systematic analysis of the images of *own* and *other* in Vasyl Makhno's texts. This includes characterizing the specifics of their functioning and the means of the author's image creation, as well as exploring issues of identity and groundlessness.

For the first time in Ukrainian literary studies, Vasyl Makhno's significant multi-genre work is being examined as a holistic imagological paradigm. The main emphasis is on the delineation of the identity dimensions of the existential issues faced by a

contemporary emigrant, the author's vision of the borderland, the classification of the variety of auto- and heteroimages in the writer's texts, as well as the deconstruction of stereotypes.

The central concept of the dissertation revolves around comprehending the nuances of ethnic image recreating in poetry, prose, and essays. The writer's genre palette determined the structure of the dissertation. *The first chapter* is focused on the phenomenon of imagopoetics as a priority research object in contemporary literary studies. The chapter outlines the formation, development, function, and significance of literary imagology, as well as the theoretical principles of imagopoetics. Considerable attention is dedicated to the relevance of imagological studies in the modern globalized world, the specifics of the literary imagology, and its key elements: imagopoetics, imagoposition, imagoperception, and imagosemantics. The same chapter elucidates the essence of the main concepts of the imagological discourse, such as *imagema* (the smallest semantic unit of the national image), *decorative imago* (the author's framing of the ethnic image), *geocultural imago* (a set of actual characteristics of national images). It is emphasized that the system of images in imagopoetics goes beyond the dichotomous structure of *own–other*, since it is supplemented by the travel discourse, the spectrum of modes of which is formed by the imagopositions of a tourist, flaneur (stroller), vagabond, player, migrant, etc.

The connection between the issues of ethnic identity and imagopoetics in the context of contemporary literary studies is also clarified within the framework of the first chapter. It is proved that national affiliation has the significant role in the differentiation of images of *own* and *other* and the reception of ethnic images, since variations in the perception of hetero- and autoimages will depend on it. A review of scientific and critical works of the recent decades dedicated to the analysis of Vasyl Makhno's creativity through the lens of imagopoetics has shown a growing interest in the unique world of his texts.

The second chapter is aimed at examining the poetics of *own* and *other* images in the poetic texts of Vasyl Makhno. The analysis includes the following collections: «Cornelia Street Cafe: New and Selected Poems» (2007), «Rover: Selected Poems and

Essays 2011–2014» (2015), «Jerusalem Poems» (2016), «Paper Bridge» (2017), «Poet, Ocean, and Fish: Selected Poems (1993–2018)» (2018), «Single-sail House» (2021), selected poems from other Vasyl Makhno's books. The dissertation justifies researcher's stance on the controversial issue of the author's ethnic identity, which has sparked debates among compatriots following the writer's relocation from Ukraine to the USA in 2000. The chapter presents arguments supporting the author's Ukrainian identity, considering the writer's self-presentation, the language of his texts, his inseparability from Ukrainian cultural and social life, etc. Accordingly, Ukrainian national images are defined as an autoimage (self-image), and the textual reproduction of representatives of all other nations is defined as a heteroimage. The system of heteroimages in Vasyl Makhno's poetry is structured in accordance with his life path and travelling experience covering different continents (Europe, Asia, South and North America). It has been proven that the creation and perception of *own* and *other* images acquires different shades and characteristics depending on the author's imagopositions, the main ones of which are *migrant*, *tourist* or *travelling*. *The migrant model* of perception of national images, which is a consequence of Vasyl Makhno's relocation to America, plays the biggest role in creating the autoimage and heteroimage of Americans. The *tourist* imagoposition is primarily connected with the European topography and the spaces of the exotic East. It is emphasized that intertextual motifs are a separate element of image creation. Using Vasyl Makhno's poetic texts as an example, it was found that their distinctive feature is the transformation of the geocultural imago into a decorative one during the generation of ethnic images.

The same chapter highlights the reception and creation of the image of *the enemy* (russians) in the author's poetry, written during the Euromaidan, the russian occupation of Crimea, Anti-Terrorist Operation, and the full-scale invasion of the aggressor country on the territory of Ukraine. It has been confirmed that the decorative image of *the enemy* is naturally based on the feelings of fury and contempt caused by significant historical events of the 21st century.

The third chapter of the dissertation is devoted to the specifics of the functioning of auto- and heteroimages, the identification of imagopoetic modes, and the interpretation

of the problem of groundlessness as an essential basis in the artistic prose of Vasyl Makhno, which includes the collection of short stories «House in Baiting Hollow» (2015) and the novel «Eternal Calendar» (2019). The thesis analyzes the peculiarities of reproducing the *own* and *other* images under the influence of the groundlessness complex using the example of the writer's short prose, the motifs of existential homelessness. It has been determined that the reasons for the existential loss of the characters in the stories are geographical (change of residence, forced migration), social and domestic factors (loss of contact with relatives), and cultural and historical factors (redistribution of territories as a result of wars, etc.).

The same chapter characterizes the exceptional importance of ethnocultural borderlands in the artistic world of Vasyl Makhno's novel. Research investigates the interaction and coexistence of national images in the frontier zones, which primarily include the topos of Buchach, Mytnytsia, Chortkiv, and Yazlovets in different time intervals against which the plot of the work unfolds. It considers the structure of the heterospace of Jerusalem, which has become a center of pilgrimage and multiculturalism. The author does not idealize the relations of different ethnic groups (Armenian, Jewish, Polish, Turkish, Ukrainian) within the borderlands, emphasizing conflicts against the background of religion, aggressive ambitions, etc. However, his novel contains numerous illustrations of interethnic understanding, good neighborliness, erasing sharp contradictions between the *own* and *other*.

The primary travelling imagopositions of the characters in the novel «Eternal Calendar» are identified, shedding light on the perception of *other: false messianic, commercial, cognitive-emotional, migrant, pilgrim*; the distinctions and originality of each hero, as well as the role in portraying characters with travel intentions, are discerned.

The fourth chapter delves into the core vectors of the imagological concept of Vasyl Makhno's essay writing, traces the visions of auto- and heteroimages in the individual author's worldview, and examines the specifics of his interpretation of intercultural communication and reflections on the problems of identity. It is proven that in the essay writing, the author unfolds a series of immediate personal impressions gained during encounters with *other* cultures, and in the endless exploration of the culture of

own, employs specificity in explaining his thoughts and emotions, seeks apt labeling, and does not hesitate to engage interpretations. In Vasyl Makhno's texts as an essayist, images of Georgians, Jews, Indians, Colombians, Mongolians, Serbs, Nicaraguans, Romanians, and Estonians are identified. The writer conceptualizes hetero- and autoimages, complementing the geocultural imago with his own reflections. Intercultural communication in the author's texts serves as a bridge between the *own* and cognition of the reality of *other*. A significant place is devoted to the artistic-interpretative themes, reflections on national identity, and the uniqueness of the characters of ethnonational communities in Vasyl Makhno's essay writing. With comprehensive approach to the issue of ethnic belonging, the essayist identifies the defining factors of identity formation, namely: language, childhood home, metaphysical sense of home, memory, historical past, family history, social ties, cultural environment, national roots, and self-identity.

The dissertation traces the functions of spatial factors in the creation of *own* and *other* images, their importance for self-identification process in the context of the migration and travel discourse, the synergy of cultures as a phenomenon of ethnocultural borderlands. In Vasyl Makhno's literary oeuvre, these frontier zones emerge as a consequence of diverse cultural-historical and socio-political processes. They serve as a crucible for the coexistence of diverse national communities, fostering an environment where commonalities and differences are understood, and the ability to clearly discern between *own* and *other* is deepened.

It is proven that in the prose and essay writing, partly in poetry, spatial images strengthen both geocultural and decorative imago. The space not only reflects the inner state of the characters, but also relates to the problems of self-identification reflected in the texts written as a result of expanding the travelling experience and adaptation in a foreign cultural locus.

A change of residence, a travelling lifestyle contributed to the expansion of the horizons of Vasyl Makhno's literary works, his system of heteroimages. However, the image of a global writer has not affected his mental connection with Ukraine, it remains fundamental to the individual author's worldview.

The dissertation materials can be used during the preparation and development of the educational courses related to imagology and trends in contemporary Ukrainian literature; writing of coursework and qualification works, as well as scholarly publications pertaining to the issues of imagopoetics. Its findings enrich the comprehension Vasyl Makhno's artistic profile.

Keywords: autobiographical, war, emigration, ethnocultural, identity, imagology, imagoposition, image, otherness, national worldview, memory, *own-other*, reminiscence, travelogue, frontier.